

Sociolinguïstische studies 1

Bijdragen uit het Nederlandse taalgebied

bijgebracht door G. Geerts en A. Hagen

1980

Wolters-Noordhoff Groningen

Sociolinguïstiek en de tweede sekse

Dédé Brouwer en Marinel Gerritsen

The fate of the female is determined by the fate of the male. Therefore, it is only necessary to study males.

1 Mannentaal als 'de' taal

In slechts enkele van de empirische onderzoeken in deze bundel is zowel taal van vrouwen als die van mannen onderzocht.* In de meeste studies is alleen de mannentaal object van onderzoek. Dit negeren van vrouwen is niet iets typisch Belgisch of Nederlands, noch is het uitsluitend kenmerkend voor de sociolinguïstiek. Binnen de taalwetenschap is nooit veel aandacht besteed aan sekseverschillen in taalgebruik. Hiervoor zijn verschillende oorzaken aan te geven.

In de eerste plaats komt dit omdat er in de linguïstiek die deze eeuw de boventoon heeft gevoerd, het strukturalisme, geen plaats was voor taalvariatie. Er werd hierin een strikt onderscheid gemaakt tussen het *feitelijk taalgebruik* en het *taalsysteem* dat aan dit taalgebruik ten grondslag zou liggen. Omdat het feitelijk taalgebruik niet voor alle leden van een taalgemeenschap hetzelfde is, werd het beschouwd als onsystematisch en *heterogeen*. Het taalsysteem daarentegen zou voor alle leden van een taalgemeenschap gelijk zijn, met andere woorden het zou *homogeen* zijn. Dit homogene taalsysteem beschouwen strukturalisten als het primaire object van taalbeschrijving. In dit statische taalmodel is geen plaats voor variatie die gekonditioneerd wordt door extra-linguïstische factoren, noch voor die binnen het individu, noch voor die tussen vrouwen en mannen of mensen van verschillende sociale klasse en leeftijd.

Een tweede reden voor de verwaarlozing van de vrouwentaal is meer van psychologische en sociale aard: net als elders in de wetenschap waren linguïsten meestal mannen. In hun ogen hielden ze zich bezig met 'de' taal, maar in feite was dat alleen hun eigen mannentaal. Zelfs in de artikulatorische fonetiek, waar men altijd met sekseverschillen te maken heeft omdat het spraakorgaan van volwassen mannen anatomisch afwijkt van dat van vrouwen (zie 3), behandelt men vrijwel uitsluitend het mannelijk spraakorgaan en de klanken die door mannen geproduceerd worden. De taalkundigen hanteerden de mannentaal als norm; de enkele malen dat ze wel over de taal van vrouwen schreven, beschouwden ze die als afwijkend. Zo behandelden Van Ginneken (1913) en Jespersen (1922) vrouwentaal als een hoofdstuk apart in hun handboeken. En zo besprak Sapir (1915) de taal

van vrouwen in het Nootka (een Noordamerikaanse indianentaal) zelfs tezamen met 'abnormal types of speech'.

In de jaren zestig komt de vrouwentaal iets meer in de belangstelling te staan. Dit is te danken aan nieuwe ontwikkelingen in de taaltheorie en aan de vrouwenemancipatie.

Er werd een taaltheorie ontworpen waarin ruimte was voor taalvariatie. Weinrich, Herzog en Labov (1968) gaven daartoe de eerste aanzet. Zij benadrukten dat variatie inherent is aan taal, dat deze systematisch kan zijn en dat het de taak van de taalkundige is ook deze systematiek te verantwoorden. In dit sociolinguïstische taalmodel is in principe plaats voor seksegebonden taalvariatie, maar aanvankelijk is het de sociolinguïsten daar niet om te doen geweest. Het maskulie standpunt komt onder meer naar voren in Labovs pleidooi voor een bestudering van taal-in-gebruik:

'... the basis of intersubjective knowledge in linguistics must be found in speech-language as it is used in everyday life by members of the social order, that vehicle of communication in which they argue with their wives, joke with their friends, and deceive their enemies.' (Labov 1972: xiii).

Als vanzelf worden onder de leden van de taalgemeenschap de mannen verstaan: *ze* redetwisten met *hun* vrouwen. Dat neemt niet weg dat Labov wel vrouwen in zijn onderzoek betrok, maar aanvankelijk keek hij slechts naar verschillen in taalgebruik tussen mensen van verschillende sociale klasse en leeftijd, terwijl hij de gegevens van vrouwen en mannen op één hoop gooide. Pas in een later stadium ontdekte hij (Labov 1966: 310) dat een uitsplitsing naar vrouwen en mannen tot een beter inzicht in de variatie binnen een bepaalde klasse leidde. Dat stimuleerde andere sociolinguïsten weer om sekse als variabele in hun onderzoek te betrekken.

De tweede reden voor de recente belangstelling voor vrouwentaal, de hernieuwde opleving van de vrouwenbeweging, had voor de studie van taal en sekse twee nauw verweven gevolgen: alles wat met 'sekse' te maken had kreeg meer aandacht en er kwamen meer vrouwelijke wetenschappers, dus ook meer vrouwelijke linguïsten. Zij hielden zich met taal en sekse bezig, omdat zij van mening waren dat verschillen in taalgebruik tussen vrouwen en mannen samenhangen met hun positie in de maatschappij, dat kennis van die verschillen kan bijdragen tot het ontstaan van een androgyn taalgebruik, noch stereotiep mannelijk, noch stereotiep vrouwelijk en op die manier een steentje kan bijdragen tot de emancipatie van vrouwen en mannen.

Het bovenstaande wekt misschien de indruk dat er alleen de laatste jaren door de opkomst van de sociolinguïstiek en de vrouwenbeweging iets over vrouwentaal gezegd is, maar dat is niet helemaal juist. Daarom zullen we in de volgende paragraaf behalve aan recente opmerkingen over sekseverschillen in taalgebruik ook aandacht besteden aan wat hierover in het verleden beweerd is.

2 De taal van de tweede sekse

We hebben er op gewezen dat onder meer door de dominantie van het strukturalisme verschillen in taalgebruik, dus ook sekseverschillen, over het hoofd zijn gezien. Maar omdat ook vóór de sociolinguïstiek niet alle taalkundigen strukturalisten waren, vinden we hier en daar opmerkingen over verschillen in taalgebruik tussen vrouwen en mannen, voornamelijk van antropologisch georiënteerde linguïsten en dialectologen. Zij beschreven het feitelijk taalgebruik zoals ze dat van hun zegslieden hoorden en wanneer ze toevallig vernamen dat vrouwen anders praatten dan mannen vermeldden ze dit in hun taalbeschrijving. De antropologische linguïsten hielden zich vooral bezig met niet-westerse talen, zoals indianentalen. De meeste verschillen die zij beschrijven zijn, volgens hen, absoluut: een bepaalde taalvorm wordt uitsluitend door vrouwen of uitsluitend door mannen gebruikt. De dialectologen bestudeerden dialecten van tal van westerse talen en troffen daarin graduele verschillen in dialectgebruik aan: de éne sekse gebruikt een bepaalde taalvorm vaker dan de andere. Absolute sekseverschillen in taalgebruik vallen over het algemeen meer op dan graduele. Het is dan ook niet onmogelijk dat in de talen waarin absolute verschillen werden gevonden, ook graduele verschillen voorkwamen die onopgemerkt bleven; antropologische linguïsten werkten vaak met hen volkomen onbekende talen en bovendien was de taalkundige beschrijving niet altijd het hoofddoel, maar een middel om met de inheemse bevolking te kunnen communiceren. Voor dialectologen was de beschrijving van een dialect doel op zich, zodat ze de graduele sekseverschillen wel verantwoordden in de beschrijving. Absolute en graduele sekseverschillen werden op bijna alle taalniveaus aangetroffen: fonologie, morfologie, lexicologie en syntaxis. In Van der Post (1978) wordt een overzicht gegeven van de verschillen die antropologische linguïsten beschreven en de verklaringen die ze daarvoor aanvoerden. In Gerritsen (1978) wordt hetzelfde gedaan voor de bevindingen van de dialectologen.

In de jaren zestig zet een groep taalkundigen, de sociolinguïsten, zich bewust en theoretisch onderlegd tegen het strukturalisme af. Om 'dubbel' werk te voorkomen en omdat de klassifikatie van vrouwen in sociale klassen problemen gaf (zie paragraaf 3) onderzochten ook sociolinguïsten vaak alleen de taal van mannen. Maar zij die wel met vrouwelijke informanten werkten, ontdekten vaak een duidelijk patroon in de sekse-differentiatie. Uit onderzoek in de grote steden van Europa en de Verenigde Staten naar fonologische en morfologische variatie in taalgebruik blijkt dat vrouwen, vooral die uit de lower middle class, in wat informelere stijl (casual speech), minder vaak prestigevormen gebruiken dan mannen. In formelere stijlen daarentegen komen vormen uit de standaardtaal vaker bij vrouwen dan bij mannen voor. Eveneens kwam uit de resultaten van testen die de houding tegenover taalgebruik toetsen naar voren dat vrou-

wen meer dan mannen waarde hechten aan het gebruik van standaardtaal. Om dit te verklaren zijn heel wat gissingen gedaan. Vrouwen zouden meer belang hechten aan prestige-vormen, omdat hun taalgebruik een van de weinige dingen is waarmee ze hun status kenbaar kunnen maken, een beroep hebben de meesten immers niet (Trudgill 1974). Anderen menen dat vrouwen netter spreken dan mannen, omdat zij in de meeste gevallen de kinderen opvoeden; in de interactie met kinderen zouden de mensen geneigd zijn zorgvuldiger te gaan praten (Labov 1972: 141). Als derde reden wordt genoemd dat de banen die voor vrouwen open staan enige kennis van de standaardtaal vereisen, wat voor de voor mannen minder geldt: van een koffiejuffrouw wordt een netter taalgebruik verlangd dan van een magazijnbediende. Geen van deze verklaringen heeft echter enige empirische evidentie.

Ook in het verleden waren er enkele taalkundigen die zich bezighielden met vrouwentaal. Waarschijnlijk kwamen ze daar toe omdat ze niet volkomen strukturalistisch te werk gingen en omdat ze leefden en werkten omstreeks de eerste emancipatiegolf. De Nederlander Van Ginneken (1913) en de Deen Jespersen (1922) wijdden in hun handboeken elk een hoofdstuk aan 'de vrouw'. Logeman (1928) breidt in zijn Nederlandse bewerking van Jespersen het hoofdstuk over vrouwentaal zelfs nog uit. Kloeke (1920, 1924) wijst herhaaldelijk op sekseverschillen in taalgedrag. Hoewel ze dit nergens expliciet zeggen lijkt het er op dat ze door de feministische 'oproerkraaiers' geprikkeld zijn hun ideeën over vrouwentaal ten beste te geven. Onderzoek wordt er nog niet gedaan, de uitspraken berusten puur op hun mannelijke intuïtie. Op basis van hun ideeën over hoe vrouwen zijn, geven ze een opsomming van wat kenmerkend zou zijn voor vrouwentaal: vrouwen zouden minder vloeken, ze zouden hun zinnen niet afmaken, van de hak op de tak springen en minder vaak ingewikkelde syntaktische konstrukties gebruiken en woorden als 'snoezig' en 'schattig' zouden alleen uit vrouwenmonden klinken.

Het is opvallend dat de op introspektie gebaseerde uitspraken die in de jaren zeventig door vrouwelijke taalkundigen over sekseverschillen in taalgebruik gedaan worden, voor een deel op hetzelfde neerkomen. Maar de verklaringen die ze voor het taalgebruik van vrouwen geven zijn wezenlijk anders. In het begin van deze eeuw worden de sekseverschillen in taalgebruik verklaard op grond van biologische factoren; gevoeligheid, kuisheid en beperktheid van geest zouden vrouwen aangeboren zijn. In de zeventiger jaren, worden de verschillen toegeschreven aan de opvoeding – meisjes moeten dames worden – en uit de maatschappelijke verhoudingen – mannen nemen de gewichtige besluiten in dit leven. Beide generaties taalkundigen doen uitspraken over taalvariatie die bepaald wordt door extra-linguïstische factoren, op basis van de introspektie-methode. Een methode die al regelmatig ter discussie staat bij de beschrijving van het taalsysteem; maar wanneer deze toegepast wordt op de beschrijving van

het feitelijk taalgebruik, is de kans op spekulatieve uitspraken nog groter. We moeten de uitspraken over vrouwentaal dan ook beschouwen als hypothesen die getoetst moeten worden, iets wat sinds kort ook gebeurt. Deels gebruikte men daarvoor directe methodes zoals het voorleggen van vragenlijsten over het eigen taalgebruik, deels maakte het Laboviaanse paradigma het mogelijk om de intuïties aan dagelijks taalgebruik te toetsen.

De intuïtieve uitspraken worden niet door alle resultaten bevestigd en sommige worden nu eens bevestigd dan weer ontkracht. Bovendien blijken de taalverschillen niet uitsluitend aan sekse gekorreleerd te zijn; situatie, leeftijd en aangesprokene waren soms ook of zelfs alleen bepalend voor het gebruik van een taalvariant. In Brouwer (1978) wordt een overzicht gegeven van de intuïtieve uitspraken over sekseverschillen in taalgebruik, de verklaringen ervoor en de uiteenlopende resultaten van de toetsing van de intuïties. Gerritsen (deze bundel) geeft de resultaten van een onderzoek voor het Nederlands.

Uit deze paragraaf blijkt duidelijk hoe weinig nog vaststaat over sekseverschillen in taalgebruik. De opkomst van een taaltheorie die ruimte biedt aan taalvariatie en de relatief grotere invloed van vrouwen in de linguïstiek lijken op het ogenblik echter samen een gunstig klimaat te vormen voor de studie van verschillen in taalgebruik tussen vrouwen en mannen. Maar zoals uit de onderzoeken in deze bundel blijkt, wordt ook nu de variabele sekse nog lang niet altijd in het onderzoek betrokken. Daarvoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen. Neem je sekse als onafhankelijke variabele in je onderzoek op, dan impliceert dit dat je met het dubbele aantal informanten moet werken, tenzij je een andere onafhankelijke variabele laat schieten. Het eerste betekent twee maal zoveel werk en met het tweede loop je de kans een variabele die al jarenlang boeiende resultaten oplevert, in te ruilen voor eentje waar nog weinig over bekend is. Betrek je bovendien naast sekse ook nog sociale klasse in je onderzoek dan blijkt de indeling van vrouwen in sociale klassen allerlei problemen met zich mee te brengen. Het veelvuldig buiten beschouwing laten van de variabele sekse in sociolinguïstisch onderzoek is daarom wel begrijpelijk, maar niet vergevelijk, want er zijn een aantal redenen waarom het zinnig, soms noodzakelijk is om de taal van mannen én vrouwen te bestuderen (zie 4). Daarom is het van belang nader in te gaan op de problemen die vrouwelijke informanten de sociolinguïsten bezorgen.

3 Onderzoeksprikelen met vrouwen

In deze paragraaf zullen twee problemen van de variabele sekse in sociolinguïstisch onderzoek aan de orde komen. Eerst komt een meer alge-

meen probleem: de sociale stratifikatie van vrouwen. Daarna wordt een technische moeilijkheid behandeld die kan optreden bij het bestuderen van fonologische variatie: het scoren van sekseverschillen in de uitspraak van vokalen in verband met het sekseverschil in spraakorgaan.

3.1 Sociale stratifikatie

Het probleem van de sociale stratifikatie is weliswaar gesignaleerd, maar er zijn weinig pogingen ondernomen om er een oplossing voor te vinden. Integendeel, de problematiek rond de indeling van vrouwen naar sociale klassen dient als wetenschappelijk argument om ze maar buiten beschouwing te laten (Deprez en Geerts 1977). Dit is overigens ook de enige enigszins acceptabele reden om – wanneer je sekse als variabele wilt uitsluiten – mannelijke informanten te nemen. Maar veel sociolinguïsten schijnen niet eens te beseffen dat ze bij uitsluiting van de variabele sekse natuurlijk wel moeten beargumenteren waarom ze dan juist met mannen werken. Zo zeggen De Vries e.a. (1974) dat de keuze op mannelijke informanten viel 'om het aantal variabelen te beperken', bij Elias (1977) is het 'uit praktische overwegingen' gebeurd en Van den Broeck (1977) deed het omdat 'I wanted to interview people that I knew and that I could speak to at more or less the same level'. Dat deze heren met mannelijke informanten werken is dus meer een kwestie van gewoonte dan een doordachte keuze.

Het probleem van de sociale stratifikatie van vrouwen behoort in wezen tot het gebied van de sociologie, maar het is slechts door enkele sociologen aangestipt. Toch is het belangrijk om hier nader op in te gaan, omdat sociolinguïsten zich bij hun indeling in sociale klassen baseren op sociologische gegevens.

Als gevolg van de eenzijdige oriëntatie van wetenschappers op het mannelijke deel van de bevolking schieten sociologische stratifikatiemodellen tekort als er vrouwen in het geding zijn: omdat beroep als belangrijkste index van sociale klassifikatie wordt beschouwd, de meest vrouwen 'slechts huisvrouw' zijn en dit beroep onklassificeerbaar geacht wordt, deelt men vrouwen met alle andere leden van het gezin, in volgens de socio-ekonomische klasse van hun echtgenoot. Het gezin wordt dus als eenheid van analyse beschouwd, waarbij de sociale positie ervan bepaald wordt door opleiding en beroep van de man. Verschillende malen is de willekeurigheid van de vooronderstellingen die aan een dergelijke stratifikatietheorie ten grondslag liggen, onderkend (Watson en Barth 1964, Acker 1973, Oakley 1974, Outshoorn 1978).

In de eerste plaats is het 'normale' gezin al lang niet meer de hoeksteen van de maatschappij. Zo had in 1960 maar 60 procent van de Amerikaanse gezinnen een mannelijk gezinshoofd en in 1966 in Engeland 42 procent. In

Nederland kwam in 1960 het standaard gezin in 50 procent van het aantal huishoudens voor en men voorspelt dat dit in 1980 nog maar voor 35 procent van de huishoudens zal opgaan. Er komen dus steeds meer mensen die niet volgens het huidige stratifikatiemodel ingedeeld kunnen worden.

In de tweede plaats brengt het bovengenoemde theoretische uitgangspunt met zich mee dat getrouwde vrouwen, evenals hun eventuele kinderen, inadekwaat ingedeeld worden. Het is helemaal niet zo zeker dat elk lid van een gezin tot dezelfde sociale klasse behoort, omdat dan zowel de invloed van scholen, vriendenkring en massamedia op de socialisatie van de afzonderlijke leden van het gezin ontkend wordt, alsook omdat dan bij gehuwde vrouwen geen rekening wordt gehouden met hun eigen opleiding en eventueel beroep. 'The fate of the female is determined by the fate of the male' (Acker 1973). Misschien zou deze manier van indelen in sociale klassen een minder vertekend beeld geven als vrouwen altijd binnen hun eigen klasse zouden trouwen. Hoewel dit vaak gebeurt, trouwen vrouwen in Nederland ook wel mannen uit een andere klasse, meestal een hogere (dit laatste is overigens niet zo verwonderlijk omdat gemiddeld het opleidingsniveau van mannen veel hoger ligt dan dat van vrouwen) (De Hoog 1979). Verder negeert het traditionele stratifikatiemodel dat ook getrouwde vrouwen een beroep kunnen uitoefenen; zelfs als dit het geval is dient toch het beroep van de man als richtlijn voor de stratifikatie van het hele gezin, de vrouw inkluis. Bij een dergelijke stratifikatie van de leden van een gezin met twee werkende ouders, kan een nog groter vraagteken gezet worden wanneer het beroep van beide ouders niet in dezelfde klasse valt. Uit onderzoek in 1960 in Amerika bleek bijvoorbeeld dat in 42 procent van de gezinnen waar beide ouders werkten het beroep van de moeder hoger lag dan dat van de vader (Watson en Barth 1964).¹

Omdat op geen enkele andere wijze rekening wordt gehouden met de inbreng van de moeder in het gezin lopen niet alleen vrouwen, maar waarschijnlijk de andere leden van het gezin evenzo, de kans onjuist geklassificeerd te worden. Wil men per se uitgaan van het gezin als eenheid van analyse dan dient men rekening te houden met de capaciteiten van man én vrouw.

Natuurlijk hoeft men, zeker in deze tijd, niet het hele gezin als eenheid van sociale stratifikatie te hanteren. Wanneer men met individuen werkt, heeft dat toch tot voordeel dat mensen die niet in een gezin horen, toch niet 'de boot' hoeven te 'missen', maar weer tot nadeel dat dan juist vrouwen moeilijk te kategoriseren zijn. In de meeste stratifikatietheorieën is beroep immers het belangrijkste criterium. Veel vrouwen zijn 'slechts' huisvrouw en, omdat sociologen tot voor kort (Oakley 1974) geen pogingen hebben ondernomen een klassifikatie-index op te stellen voor huisvrouwen die alleen huishoudelijke arbeid verrichten, komt huisvrouw niet in de beroepenklapper voor. Hebben vrouwen wel een 'echt' beroep dan is dat

meestal laag ingeschaald. Vrouwen met een hoog gekwalificeerd beroep zijn een zeldzaamheid. Het blijkt dat wanneer je naar andere dingen dan het beroep kijkt, vrouwen in feite vaak tot een hogere klasse behoren dan die waarin ze op basis van hun beroep ingedeeld worden en dat bemoeilijkt de vergelijking tussen vrouwen en mannen. Weliswaar is het mogelijk hierop correcties toe te passen door bijvoorbeeld vrouwen die qua beroep tot de lower middle class behoren te vergelijken met mannen die volgens hun beroep tot de upper middle class horen. Dan rijzen er echter problemen met de vrouwen met een upper class beroep, omdat die dan helemaal niet meer met mannen vergeleken kunnen worden. Deze problematiek komen we vooral tegen bij de oudere generatie en dat is geen wonder ook: in het verleden moesten vrouwen nog veel 'bijzonderder' zijn dan nu om een goede baan te krijgen (vgl. Jansen, deze bundel). Misschien zal in het sociale stratifikatiemodel dat uitgaat van individuen het probleem met de vrouwen zich dan ook vanzelf oplossen naarmate vrouwen en mannen zich meer emanciperen.

We hebben hier meer de problemen van de stratifikatie in sociale klassen in het algemeen en van vrouwen in het bijzonder kunnen signaleren dan dat we oplossingen hebben kunnen geven. Maar het is ook de taak van sociologen te proberen deze klassifikatieperikelen te boven te komen.

3.2 Skoring van vokalen

Sekse is op zich een heel gemakkelijke onafhankelijke variabele. De meeste personen zijn immers of vrouwelijk of mannelijk. Meestal weet je ook na het eerste woord al of het een vrouw of een man is die spreekt: vrouwen hebben een hogere stem dan mannen. Dit verschil in stemhoogte is in de eerste plaats een gevolg van een anatomisch verschil tussen de stemorganen van volwassen vrouwen en mannen. Het is een sekundair geslachtskenmerk van jongens dat tijdens de puberteit de larynx (strottehoofd) groter wordt en de stembanden langer en dikker. Het stemgeluid wordt daardoor bij mannen anders in de mondholte weerkaatst dan bij vrouwen: mannen produceren gemiddeld een lagere grondtoon dan vrouwen. Maar de gevolgen van dat verschil in spraakorgaan worden bovendien nog gekultiveerd: vrouwen spreken hoger en mannen lager dan je op grond van het anatomische verschil alléén, zou verwachten. Waarschijnlijk doen ze dit omdat ze onbewust willen beantwoorden aan het prototype van 'de vrouw' of 'de man' (Sachs 1975, Mattingly 1966). Uit het feit dat je aan de stem van kinderen al vóór hun puberteit – dus voordat het sekundaire geslachtskenmerk aanwezig is – kunt horen of het een jongen of een meisje is, blijkt eveneens dat het sekseverschil in stemhoogte niet uitsluitend door biologische factoren bepaald wordt (Sachs 1975).

Aan de ene kant brengt dat duidelijke verschil in stemgeluid tussen vrou-

wen en mannen dus met zich mee dat sekse een makkelijke onafhankelijke variabele is, aan de andere kant geeft het bij de studie van sekseverschillen in taalgebruik problemen. Omdat de laatste jaren is gebleken dat het skoren van fonologische variabelen met het blote oor niet altijd even betrouwbare resultaten oplevert (Goeman 1976, Elias en Jansen 1977), ziet men steeds meer de noodzaak om ook in sociolinguïstische onderzoeken op experimenteel fonetische wijze fonologische varianten te analyseren (bijvoorbeeld Labov, Yaeger en Steiner 1972). Hierbij stuit men echter op problemen bij de studie van sekseverschillen in de uitspraak van klinkers. Vanwege het sekseverschil in spraakorgaan is de grondtoon bij mannen nl. gemiddeld lager dan bij vrouwen en liggen de formanten van de vokalen bij mannen gemiddeld 20% lager dan bij vrouwen. Bij vergelijking van het spektogram van een vokaal uit de mond van een man met dat van dezelfde vokaal uit de mond van een vrouw, is het daarom soms moeilijk uit te maken in hoeverre het aangegeven verschil een gevolg is van het anatomische sekseverschil en in hoeverre het bepaald is door andere factoren. In Nordström en Lindblom (1975) zijn de eerste stappen gezet om het verschil in uitspraak van vokalen, dat bepaald wordt door anatomische factoren, te elimineren. Wanneer dit lukt kan vastgesteld worden in welke mate vokaalverschillen tussen mensen met spraakorganen van uiteenlopende grootte aan het anatomische verschil toegeschreven kunnen worden. Het ziet er naar uit dat dít perikel van het taal-en-sekse-onderzoek binnenkort uit de weg geruimd zal zijn!

4 Sekse als essentiële variabele in de sociolinguïstiek

De wereldbevolking bestaat voor de helft uit vrouwen en voor de helft uit mannen. Vrijwel allemaal kunnen ze praten, zodat ondanks de bovengenoemde problemen niets logischer lijkt dan de taal van beide seksen te bestuderen. Maar het is duidelijk geworden dat dit lang niet altijd gebeurt. De meeste sociolinguïstische onderzoekresultaten zijn dus gebaseerd op de taal van informanten die slechts uit de mannelijke helft van de taalgemeenschap geselecteerd zijn, en zij mogen daarom niet naar de héle taalgemeenschap geëxtrapoleerd worden, gezien de verschillen in maatschappelijke positie van vrouwen en mannen. Dit is al reden genoeg om in het vervolg leden van beide seksen in sociolinguïstische onderzoeken te betrekken. Maar het is uit onderzoeken in het verleden gebleken dat het dan wel noodzakelijk is om sekse als onafhankelijke variabele te introduceren.

Allereerst is het taalgebruik van vrouwen vaak anders dan dat van mannen. Wanneer de taalgegevens van allebei op één hoop gegooid worden,

gaat die informatie verloren en kan er verkeerd gegeneraliseerd worden. Bovendien is de verhouding vrouwentaal mannentaal niet altijd voor alle klassen en leeftijdsgroepen recht evenredig en kan zelfs omgekeerd zijn (Labov 1966: 310, Gerritsen, deze bundel). Verder spelen vrouwen een leidende rol in de taalverandering. Hun innovaties worden aan het nageslacht doorgegeven: kinderen leren immers meestal de 'moeder'-taal. Door de gegevens van vrouwen en mannen apart te houden kan beter inzicht verkregen worden in 'change in progress' (vgl. Labov 1972: 301). Naast het belang voor de linguïstiek kan ons inziens de introductie van sekse als onafhankelijke variabele ook nuttig zijn om andere, meer maatschappelijke redenen. Het signaleren van sekseverschillen in taalgebruik kan namelijk leiden tot bewustwording. Aan de ene kant kan dat van nut zijn in het onderwijs. Leerkrachten moeten verdacht zijn op sekseverschillen in taalgebruik en er voor oppassen dat ze in hun beoordeling niet het taalgebruik van hun eigen sekse als norm hanteren. Aan de andere kant geeft het onderkennen van deze verschillen mensen de mogelijkheid – als ze dat willen – te breken met stereotiep vrouwelijk of mannelijk taalgebruik.

Tenslotte willen we er op wijzen dat het niet de bedoeling is in een kwantificering van seksegebonden taalvariatie te blijven steken. Een tweede, in feite belangrijke stap vormt de toetsing van de tot nu toe gegeven verklaringen voor verschillen tussen taal van vrouwen en mannen (vgl. 2).

We hebben ervaren dat de term 'taal en sekse' meestal de geladen betekenis oproept van 'vrouwentaal'. Dit is symbolisch voor de gepreoccupeerdheid van onderzoekers in het verleden met de mannentaal. Wij hopen dat het in de toekomst zo vanzelfsprekend zal zijn de taal van mannen én vrouwen te bestuderen dat het achtervoegsel 'en sekse' overbodig wordt en dat in een volgende bundel met neerlandistische bijdragen aan de sociolinguïstiek de vrouwen als objekt (en subjekt!) in grotere getale aanwezig zullen zijn dan in deze.

Noten

* Wij danken Dorian de Haan, Frank Jansen, Pieter Muysken en Annette van der Post voor hun kommentaar op een eerdere versie van dit artikel.

¹ Deze mis-klassifikatie van vrouwen zou de onderzoekresultaten met betrekking tot het gebruik van standaardtaal gedeeltelijk op losse schroeven kunnen zetten. Als in de Verenigde Staten vrouwen 'beneden hun stand' trouwen, dan is het minder signifikant dat ze meer vormen uit de standaardtaal gebruiken dan mannen. Als echter voor de Engelse situatie net als voor de Nederlandse geldt dat vrouwen 'boven hun stand' trouwen, dan zouden de daar aangetroffen verschillen groter zijn dan men denkt.

Bibliografie

- Acker 1973, Acker, J., 'Women and Social stratification: A case of Intellectual Sexism'. *American Journal of Sociology*, Vol. 78, 1973, nr. 4, 936-945.
- Van den Broeck 1977, Broeck, J. van den, *Social conditioning of syntactic variation*. University of Leuven, 1977.
- Brouwer 1978, Brouwer, Dédé, 'Taalgebruik van vrouwen en mannen in de westerse maatschappij'. In: Brouwer e.a. 1978, 105-146.
- Brouwer e.a. 1978, Brouwer, Dédé, e.a., *Vrouwentaal en mannenpraat*. Van Gennepe, Amsterdam 1978.
- Deprez en Geerts 1977, Deprez, K. en G. Geerts, *Lexicale en pronominale standaardizatie*. Universiteit van Antwerpen 1977.
- Elias en Jansen 1977, Elias, Michaël en Frank Jansen, 'De betrouwbaarheid van het scoren bij sociolinguïstisch onderzoek'. *Spektator* 6, 1977, 423-427.
- Elias 1977, Elias, M., *Plat-Haags*. Publikaties van het Instituut voor Algemene Taalwetenschap van de Universiteit van Amsterdam, Nr. 15, 1977.
- Gerritsen 1978, Gerritsen, Marinel, 'Het dialect van vrouwen, nu eens ouderwets dan weer modern'. In: Brouwer e.a. 1978, 40-68.
- Van Ginneken 1913, Ginneken, Jac. van, *Handboek der Nederlandsche taal*, Band II, Malmberg, Nijmegen 1913.
- Goeman 1976, Goeman, Ton, 'Wat is er voor de Reeks Nederlandse Dialectatlassen gehoord?' *Taal en Tongval* 28, 1976, 42-65.
- De Hoog 1979, Hoog, C. de, *Kenmerken van huwelijkspartners*. Monografieën Volkstelling 1971, deel 4. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1975.
- Jespersen 1922, Jespersen, O., *Language: its nature, development, and origin*. Allen & Unwin, London 1922.
- Kloeke 1920, Kloeke, G. G., 'Dialectgeographische onderzoekingen I'. *Tijdschrift voor Nederlandsche taal- en letterkunde* 31, 1920, 238-267.
- Kloeke 1924, Kloeke, G. G., 'Klankoverdrijving en goedbedoelde (hypercorrecte) taalvormen'. *Tijdschrift voor Nederlandsche taal- en letterkunde* 43, 1924, 161-189.
- Labov 1966, Labov, William, *The social stratification of English in New York City*, Center for applied Linguistics, Washington 1966.
- Labov 1972, Labov, William, *Sociolinguistic patterns*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1972.
- Labov, Yaeger en Steiner 1972, Labov, W., M. Yaeger en R. Steiner, *A quantitative study of sound change in progress*. Report on National Science foundation, University of Pennsylvania 1972.
- Logeman 1928, Logeman, H., *De ontwikkeling en de oorsprong van de taal* (bewerking van Otto Jespersen, *Language, its nature, development, and origin*, 1922). Wereldbibliotheek, Amsterdam 1928.
- Mattingly 1966, Mattingly, J. M., 'Speaker variation and vocal-tract size'. *Journal of the Acoustical Society of America* (abstract) 39, 1966, 1219.
- Nordström en Lindblom 1975, Nordström, Per-Erik en Björn Lindblom, *A normalization procedure for vowel formant data*. Paper presented at the 8th International Congress of Phonetic Sciences in Leeds, August 1975.
- Oakley 1974, Oakley, A., *The sociology of housework*. Pantheon, New York 1974.
- Van der Post 1978, Post, Annette van der, 'Taalgebruik van vrouwen en mannen in niet-westerse gemeenschappen'. In: Brouwer e.a. 1978, 12-31.
- Sachs 1975, Sachs, J., 'Cues to the identification of sex in children's speech'. In: B. Thorne en H. Henley (eds.) *Language and sex: difference and dominance*. Newbury House, Rowley Mass. 1975, 152-171.

- Sapir 1915**, Sapir, E., 'Abnormal types of speech in Nootka'. In: D. G. Mandelbaum (ed.) *Selected writings of Edward Sapir in language, culture, and personality*. Berkeley, 179-196.
- Trudgill 1974**, Trudgill, Peter, *The social differentiation of English in Norwich*. Cambridge University Press 1974.
- De Vries e.a. 1974**, Vries, J. W. de, e.a., 'De slot-*t* in consonantclusters te Leiden'. *Forum der Letteren* 15, 1974, 235-251.
- Watson en Barth 1964**, Watson, W. B. en E. A. T. Barth, 'Questionable assumptions in the theory of social stratification'. *Pacific Sociological Review* 7, 1964, 10-16.
- Weinreich, Labov en Herzog 1968**, Weinreich, U., W. Labov en M. I. Herzog, 'Empirical foundations for a theory of language change'. In: W. P. Lehmann en Y. Malkiel (eds.) *Directions for historical linguistics*. Austin & London, University of Texas, 1968, 95-195.